

6. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΑΡΝΗΙ ΒΟΙΩΤΙΑΣ

Ἡ συνέχεια τῶν εἰς Ἄρνην (Γκλᾶ) τῆς Βοιωτίας ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν ὑπῆρξεν ἐφέτος, ἕνεκα τοῦ περιορισμένου τῆς διατεθείσης πιστώσεως, βραχεῖα. Ὑπὸ τῆς Γεωγραφικῆς ὁμῶς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ¹ ἔγινε, κατόπιν ἰδικῆς μας παρακλήσεως, ἡ τοπογράφησις ὀλοκλήρου τῆς ἀκροπόλεως μετὰ τῆς περιοχῆς τῆς, ὑπὸ δὲ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἐμμ. Ζαχαράκη ἐσχεδιάσθησαν αἱ δύο ἐκ τῶν τεσσάρων πυλῶν (Σχέδιον Γεωγρ. Ὑπηρεσίας) (εἰκ. 1, 2 καὶ 3).

Ἡ ἀνασκαφή μας περιορίσθη α) εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ δεξιᾶ τῶ εἰσερχομένῳ θυρωρείῳ τῆς Βορείου πύλης (εἰκ. 2, πίν. 13α καὶ β) β) εἰς τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν δύο εἰσόδων καὶ τῶν δύο θυρωρείων τῆς διπλῆς ΝΑ. πύλης (εἰκ. 3, πίν. 14α καὶ β) καὶ γ) εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀριστερᾶ τῶ εἰσερχομένῳ θυρωρείῳ τῆς Νοτίας πύλης (εἰκ. 4, πίν. 15α).

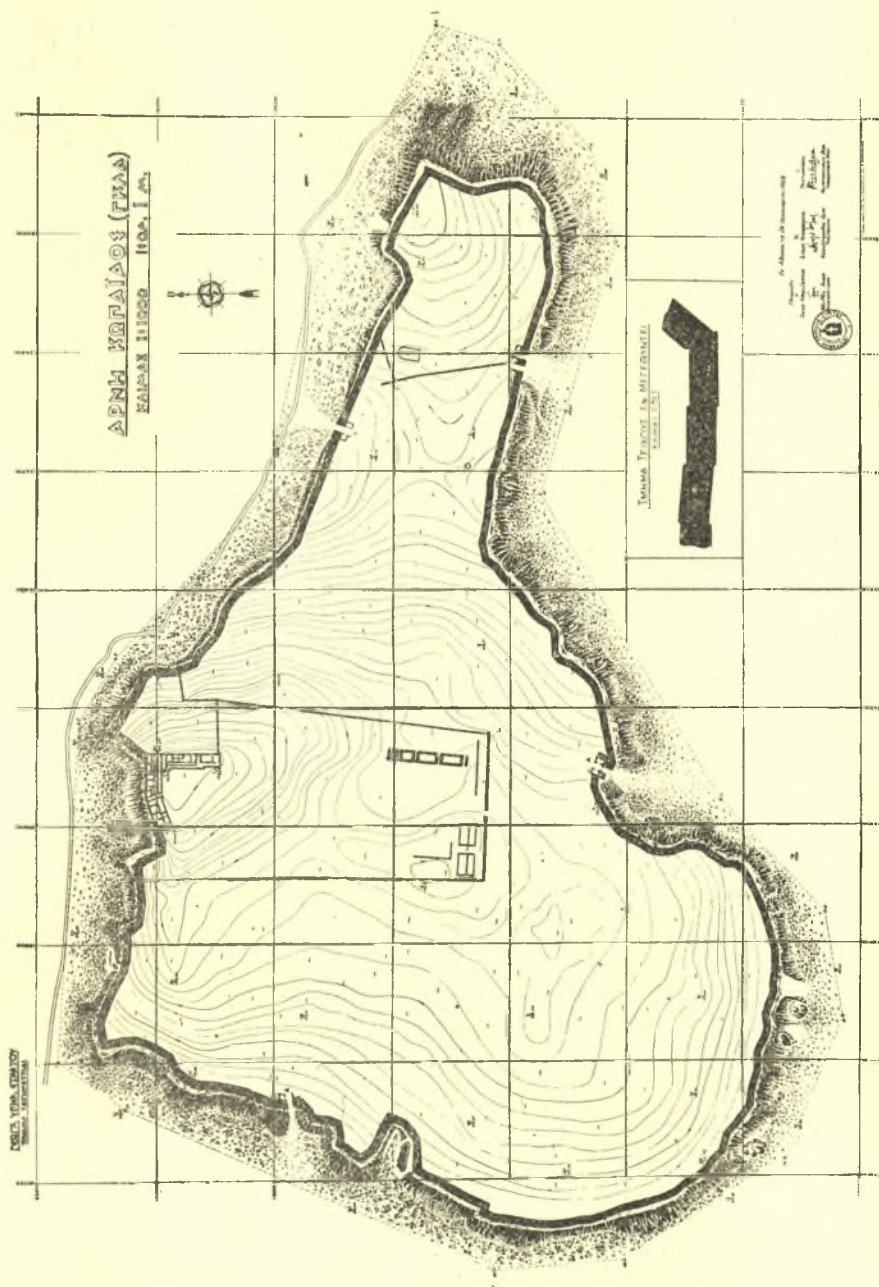
Τὸ θυρωρεῖον τῆς Βορείου πύλης (πίν. 13β), διαστάσεων 3.20×1.50 μ., μὲ ἀνοιγμα εἰσόδου πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ τῆς διόδου τῆς πύλης 1.50 μ., σώζει τοὺς τοίχους του εἰς ὕψος 1.25-1.30 μ., συνδέεται δὲ ὀργανικῶς πρὸς τὴν πυργοειδῆ ἀπόληξιν τοῦ τείχους.

Τὰ ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θυρωρείου εὑρεθέντα ΥΕ III ὄστρακα δίδουν τὴν χρονολογίαν τῆς κατασκευῆς τόσον αὐτοῦ τοῦ θυρωρείου ὅσον καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ συνδεομένης πυργοειδοῦς ἀπολήξεως τοῦ τείχους. Τὴν αὐτὴν ἄλλωστε χρονολογίαν δίδουν καὶ τὰ ὄστρακα τῆς διόδου τῆς πύλης, καθὼς καὶ τοῦ ἀπέναντι τοῦ θυρωρείου καὶ ἀριστερᾶ τῶ εἰσερχομένῳ ἀνασκαφέντος ὑποστέγου, τοῦ ὁποῖου οἱ τοῖχοι, σχηματίζοντες σχῆμα Π, σώζονται εἰς ὕψος 2 μ. περίπου (πίν. 15β).

Ὁ ὑπόστεγος αὐτὸς χώρος ὁμοῦ μετὰ τοῦ θυρωρείου ἀπετέλει τὴν ἐσωτερικὴν τῆς πύλης ὀχύρωσιν. Ὁ δὲ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν κτισμάτων εὐρὸς χώρος θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἄνετον κίνησιν τῶν φρουρῶν καὶ ἐν γένει τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς πύλης.

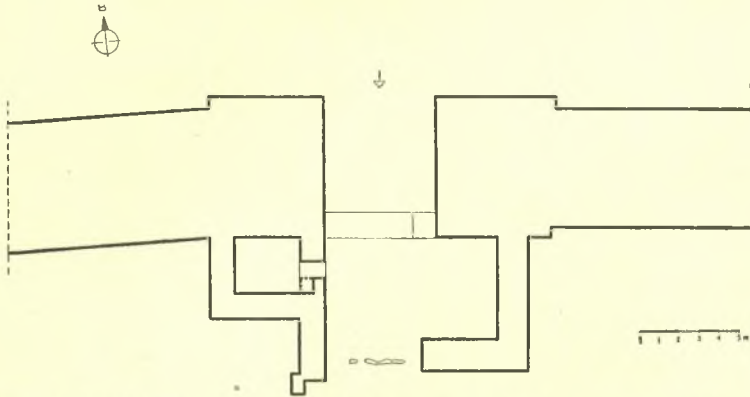
Εἰς τὴν Βόρειον αὐτὴν πύλην θὰ κατέληγεν ἀσφαλῶς ἡ ἐκ τῆς πεδιάδος ἀπὸ τῶν ΒΔ., ἥτοι ἀπὸ τῶν Κωπῶν (τοῦ σημερινοῦ χωρίου Κάστρου ἢ

¹ Τὸν Ταξίαρχον κ. Προκ. Ἀγγελόπουλον καθὼς καὶ τὸν βοηθὸν του Λοχαγὸν κ. Κωνσταντινέα, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ εἰδικὸν τοπογραφικὸν συνεργεῖόν των ἐξετέλεσαν μετὰ τῆς προθυμίας τῆς τοπογράφησις ὀλοκλήρου τῆς νηίδος μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν περιοχῆς εὐχαριστῶ καὶ ἐνταῦθα θερμότητα.

Εἰκ. 1. Διάγραμμα τοῦ περιβόλου τῆς Ἄργης ἐκπονηθὲν ὑπὸ τῆς Γεωγραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ.

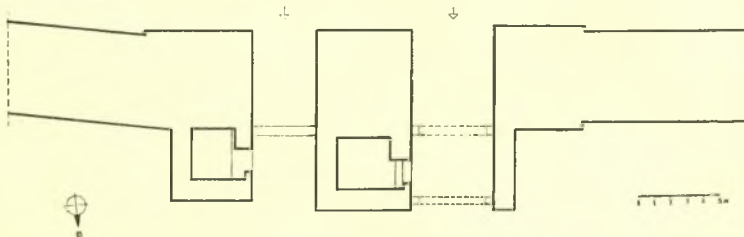
Τοπόλιας), καὶ τοῦ Ὀρχομενοῦ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἄγουσα ὁδός, καθὼς καὶ ἄλλη συνδέουσα πιθανώτατα αὐτὴν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἁγίας Μαρίνας¹, ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας, τῆς νοτίας θύρας τῆς πύλης ἀρχομένη εὐδιάκριτος ἤδη ὁδὸς διασχίζει τὸ ἔσωτερικὸν τῆς ἀκροπόλεως με κατεύθυνσιν πρὸς νότον.

Εἰκ. 2. Ἡ Βόρειος πύλη μετὰ τοῦ θυρωρείου καὶ τοῦ ὑποστέγου αὐτῆς.

Μακροτέρας διαρκείας ὑπῆρξεν ἡ ἐργασία μας εἰς τὰς εἰσόδους καὶ τὰ θυρωρεῖα τῆς ΝΑ. διπλῆς πύλης (εἰκ. 3, πίν. 14α καὶ β).

Ἐνταῦθα ἐξηκολούθησεν ἡ ἀπομάκρυνσις ὄγκων λίθων μεγάλων δια-

Εἰκ. 3. Ἡ ΝΑ. διπλῆ πύλη μετὰ τῶν δύο αὐτῆς θυρωρείων.

στάσεων, οἱ ὁποῖοι ἔφρασσον τὰς διόδους, καθὼς καὶ τῆς κάτωθεν τῶν λίθων σημαντικῆς ἐπιχώσεως.

Ἐπίσης συνεπληρώθη ὁ καθαρισμὸς τῶν παρ' ἐκάστην τῶν διόδων, δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ, ὑπαρχόντων θυρωρείων.

Τὰ εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῶν εἰσόδων καὶ τῶν θυρωρείων ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἀνήκουν καὶ πάλιν εἰς τὴν ΥΕ III περίοδον, τὸ δὲ ἐπικρατέστερον

¹ ΝΟΑΣΚ, Αἴγε, ΑΜ 19, σ. 445.

εἶδος τῶν ἀγγείων, ὡς εἰκάζεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ποδῶν, εἶναι αἱ ὑψίποδες κύλικες.

Εἰς τὴν ἀνατολικήν, τὴν δεξιᾷ τῶ εἰσερχομένῳ ἐκ τῆς πεδιάδος, εἴσοδον τῆς πύλης καὶ περὶ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς παρειᾶς αὐτῆς, ἐκεῖ ὅπου τὸ μεταξὺ τῶν δύο εἰσόδων τμήμα τοῦ τείχους συνδέεται πρὸς τὸ θυρωρεῖον τῆς ἀριστερᾶς εἰσόδου, ἀνευρέθησαν εἰς βάθος 1.20 μ. ἀπὸ τῆς σωζομένης ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τοίχου τοῦ θυρωρείου εὐμεγέθη τμήματα χαλκῶν ἐλασμάτων προερχομένων προφανῶς ἐκ τῆς ἐπενδύσεως ξυλίνης θύρας.

Τὰ εὐρήματα ταῦτα ἐπιβεβαιώνουν τὴν θέσιν τῆς θύρας, τὴν ὁποίαν ἀκριβῶς καθορίζει—ὅπως ἄλλωστε καὶ εἰς τὴν παραπλευρῶς διόδον τοῦ μηχαναῖκου αὐτοῦ διπύλου ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας τρεῖς πύλας—ἐγκάρσιος τοίχος μεταξὺ τῶν δύο ἐσωτερικῶν παρειῶν τῶν πυργοειδῶν ἀπολήξεων τοῦ τείχους, ὁ ὁποῖος θὰ ἐχρησίμευεν ἐν μέρει μὲν ὡς κατώφλιον τῆς θύρας, ἐν μέρει δὲ ὡς θεμέλιον τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς παραστάδων. Ὅπισθεν τῶν θυρῶν, δεξιᾷ τῶ εἰσερχομένῳ, ἀνοίγεται καὶ ἐδῶ ἀνὰ ἐν θυρωρεῖον. Τοῦ θυρωρείου τῆς ἀριστερᾶς εἰσόδου, τοῦ ὁποίου αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις εἶναι 3×3.10 μ., τὸ δὲ σωζόμενον ὕψος τῶν τοίχων 1.60 μ., ἀπεκαλύφθη τὸ διὰ πλακοειδῶν λίθων κατεσκευασμένον κατώφλιον τῆς εἰσόδου του, πλάτους 0.55-0.60 μ., καὶ βαθμῆς ὑπεράνω αὐτοῦ ἀποτελοῦσα τὸ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἄκρον τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον σώζει ἐν μέρει τὴν ἐπίσης ἐκ πλακοειδῶν λίθων στρώσιν του. Δι' ὁμοίας στρώσεως φαίνεται ὅτι ἐκαλύπτετο καὶ τὸ δάπεδον τῆς διόδου τῆς πύλης, ὡς μαρτυροῦν ὀλίγοι πλακοειδεῖς λίθοι σωζόμενοι πρὸ τοῦ κατωφλίου τοῦ θυρωρείου.

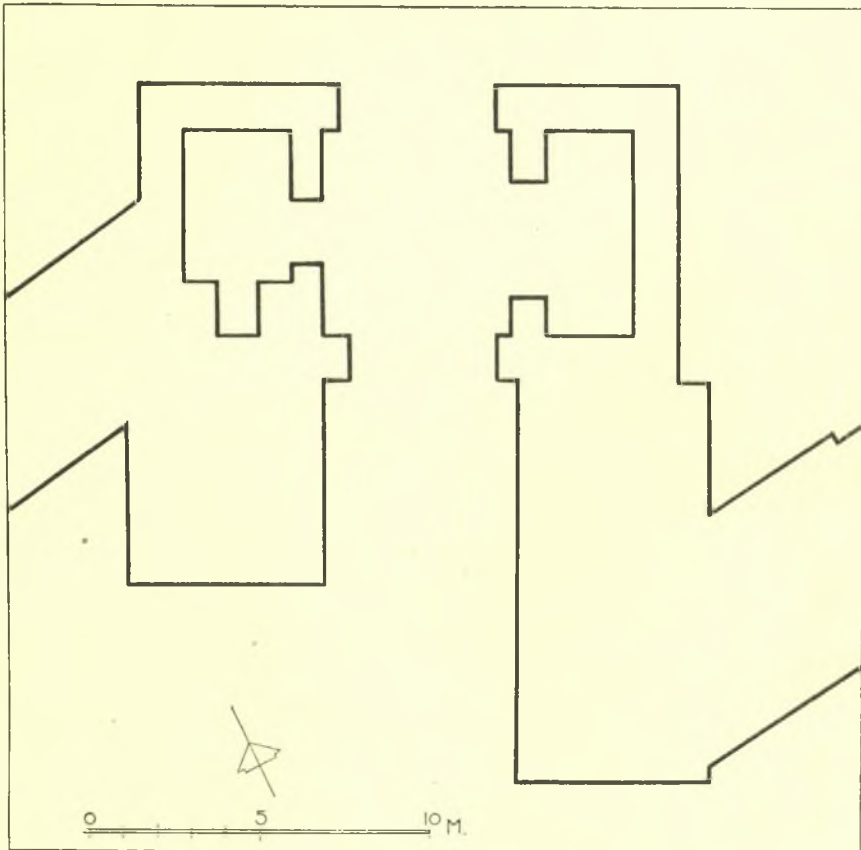
Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θυρωρείου, ἐπὶ τοῦ κατωφλίου καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ λιθοστρώτου τμήματος τῆς διόδου εὐρέθη παχὺ στρώμα αἰθάλης μετὰ τεμαχίων ἀπνηθρακωμένου ξύλου μαρτυροῦν καταστροφὴν ἐκ πυρκαϊᾶς.

Καὶ τοῦ θυρωρείου τῆς δεξιᾶς εἰσόδου, τῶν αὐτῶν περιπτῶν μὲ τὸ προηγούμενον διαστάσεων (2.40×3 μ.) καὶ μὲ σωζόμενον ὕψος τῶν τοίχων 1.10 μ., συνεπληρώθη σχεδὸν ὁ καθαρισμὸς ἀποκαλυφθέντων τοῦ κατωφλίου τῆς εἰσόδου καὶ τῆς ἐν μέρει διασωθείσης στρώσεως τοῦ δαπέδου του.

Καὶ ἐδῶ πυκνὸν στρώμα αἰθάλης ἐκάλυπτε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θυρωρείου, τὸ κατώφλιον καὶ τὸ δάπεδον τοῦ πρὸ τοῦ θυρωρείου τμήματος τῆς διόδου.

Καὶ εἰς τὴν πύλην ταύτην μὲ τὰς δύο εἰσόδους, ὅπως καὶ εἰς τὴν Βόρειον, τὰ θυρωρεῖα εὐρίσκονται, ὡς ἐλέχθη ἤδη, δεξιᾷ τῶ εἰσερχομένῳ. Ἐπίσης εἰς ἀμφοτέρωθεν τὰς πύλας τὰ θυρωρεῖα συναπτόμενα ὀργανικῶς μετὰ τοῦ τείχους ἢ τῶν πυργοειδῶν αὐτοῦ ἀπολήξεων ἀποδεικνύουν τὸ σύγχρονον τῆς κατασκευῆς τῆς ὅλης περὶ τὰς πύλας ὀχυρώσεως. Ἀφοῦ δὲ τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα χαρακτηρίζουν τὰ θυρωρεῖα ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν ΥΕ III ἐποχὴν, ἀναγ-

καῖον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι καὶ αἱ πύλαι μὲ τοὺς πύργους των καθὼς καὶ τὰ σκέλη τῶν μετ' αὐτῶν συνδεδεμένων τμημάτων τῶν τειχῶν εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνήκουν. Εἶναι δὲ τοῦτο στοιχεῖον σπουδαιότατον διὰ τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν καὶ τῆς διπλῆς—ισοδομικῆς καὶ πολυγωνικῆς ταυτοχρό-

Εἰκ. 4. Ἡ Νοτία πύλη μετὰ τοῦ θυρωρείου καὶ τοῦ ὑποστέγου αὐτῆς χώρου.

ως—τεχνοτροπίας τῆς τειχοδομίας, ἢ ὁποία ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς πύλας, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν ὄψιν τῶν πύργων, καθὼς καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν καὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς συνεχομένων τμημάτων τῶν σκελῶν τοῦ τείχους.

Ὁλιγοήμερος τέλος ὑπῆρξεν ἡ ἐργασία μας εἰς τὴν εἴσοδον καὶ τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῆς δωμάτια τῆς Νοτίας πύλης (εἰκ. 4, πίν. 15α). Ἐνταῦθα ἡ

ἐσκαφή καὶ ὁ καθαρισμὸς ἀπεκάλυψαν σχεδὸν ἕξ ὀλοκλήρου τὸ ἀριστερῶ τῶ εἰσερχομένῳ θυρωρεῖον καὶ τὸν ἀπέναντι αὐτοῦ ὑπόστεγον χῶρον, ὁ ὁποῖος διὰ μετασκευῆς μετεβλήθη μεταγενεστέρως ἐπίσης εἰς κλειστὸν χῶρον χρησιμεύων καὶ αὐτὸς πιθανῶς ὡς θυρωρεῖον.

Διὰ τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνῶν μας εἰς τὰς τρεῖς ταύτας πύλας διεπιστώθη τὸ ἀκριβὲς αὐτῶν διάγραμμα, τὸ ὁποῖον δὲν μᾶς ἔδωσαν οἱ παλαιότεροι ἐρευνηταὶ τῆς ἀκροπόλεως DE RIDDER καὶ NOACK. Ἐπίσης καθωρίσθη ἡ ὅλη ἐσωτερικὴ διαρροὴ τῶν εἰσόδων μετὰ τῶν θυρωρείων, τῶν ὑποστέγων χώρων καὶ τῶν διπλῶν αὐτῶν ξυλίνων θυρῶν τῶν ἐπενδεδυμένων διὰ χαλκῶν ἐλασμάτων. Τὰ εἰς τὴν ΝΑ. πύλην εὐρεθέντα, ὡς ἐλέχθη, τμήματα τοιούτων ἐλασμάτων, ὁμοῦ μετὰ τινων ἡλῶν, μαρτυροῦν ὅχι μόνον περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῆς θύρας ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς διὰ χαλκῆς ἐπενδύσεως προστασίας αὐτῆς. Ἐκτὸς τούτων ἡ εἰς ἱκανὸν ὕψος καὶ εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν διατήρησις τῶν πύργων ἢ πυργοειδῶν ἀπολήξεων τοῦ τείχους, ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς των διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων καὶ ἄδρῶς πελεκημένων λίθων, καθὼς καὶ ἡ εἰς αὐτοὺς ἐνσωμάτωσις τῶν θυρωρείων καὶ ὑποστέγων μᾶς ἄγουν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ ὅλη κατασκευὴ των μέχρι καὶ τῶν ὑψηλοτέρων αὐτῶν σημείων ἦτο λιθίνη, ἐνῶ τοῦ περιβόλου πιθανώτατα ἀπὸ τινος σημείου καὶ ἄνω ἦτο ἕξ ὀπτοπλίνθων. Τέλος ἡ καλὴ αὐτῆ διατήρησις τῶν πύργων καὶ τῶν μετ' αὐτῶν συνδεομένων βοηθητικῶν κτισμάτων, τὰ πανταχοῦ ἀπαντῶντα ἔντονα ἴχνη πυρκαϊᾶς ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ πλῆθος τῶν ὀστράκων καὶ λοιπῶν κινητῶν εὐρημάτων καταρρίπτουν τὴν παλαιότερον διατυπωθεῖσαν γνώμην, ὅτι ἡ ἀκρόπολις ἐγκατελείφθη προτοῦ κατοικηθῆναι καὶ προτοῦ ἀκόμη συμπληρωθῆναι ἢ οἰκοδόμησίν της.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

α. Βόρειος πύλη.

β. Θυρωρεῖον Βορείου πύλης.

α. Νοτιοανατολική διπλή πύλη. Άποψις εκ τῆς πεδιάδος.

β. Θυρωρεΐα τῆς διπλῆς πύλης.

α. Θυροφείον τῆς Νοτίας πύλης.

β. Ὑπόστεγον τῆς Βορείου πύλης.